

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ СПОЖИВЧОГО РИНКУ ЯК НЕОБХІДНІ ПЕРЕДУМОВИ НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Яхно Тетяна Петрівна

кандидат економічних наук

Львівський торговельно-економічний університет (м.Львів, Україна)

ORCID0000-0002-5816-9680

tetis74@ukr.net

У статті визначено чинники, які примушують активізувати прискорення процесу соціалізації економіки в Україні, сформувано ланцюг змін в суспільстві та на споживчому ринку за умов формування та реалізації запиту на соціально-відповідальний продукт з боку споживача, визначено причини дисбалансу між прерогативами розвитку в Україні економічної та соціальної сфер і передумови його усунення та виділено пріоритетні напрями соціалізації економіки України, які змістовно відповідають необхідним умовам становлення постіндустріального суспільства та формування постіндустріальної економіки.

Ключові слова: соціалізація, індивідуалізація, національна економіка, споживчий ринок, постіндустріальне суспільство, постіндустріальна економіка, розвиток

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.2.3>

Постановка проблеми. Як зазначає відомий український вчений А. Колот [8], економічна політика держави має розглядатись виключно як складова соціальної політики, а людина повинна виступати головною цінністю та метою її розвитку. Це дає підстави стверджувати, що на етапі формування постіндустріального суспільства та економіки відповідного типу, важливою умовою розвитку будь-якої країни виступає саме її соціалізація. Аналіз низки літературних джерел дає підстави зробити висновок, що соціалізація економіки впродовж минулого сторіччя навіть оформилася в самостійну течію соціально-економічної думки [2; 3; 4; 5; 10; 17]. Серед основних питань, які піднімаються в працях сучасних науковців чітко простежуються різні пропозиції щодо соціально-економічних перетворень в країні, проте реалізація повною мірою соціального призначення держави все ще залишається недосяжним ідеалом. Крім того, слід відзначити, що турбулентність останніх років, яка притаманна розвитку України і нині зачепила усі сторони життя суспільства, погіршивши, передусім, стан економіки – матеріальної основи розвитку соціуму, піддала істотній деформації також і соціальну сферу. Тому, на нашу думку, соціалізація має виступати інструментальним засобом реалізації соціальної функції держави, адже вона, на противагу соціалізму, стала, як зазначають науковці, закономірним результатом генезису світової теорії добробуту.

Мета статті. Визначити чинники, які примушують активізувати прискорення процесу соціалізації економіки в Україні, сформувати ланцюг змін в суспільстві та на споживчому ринку за умов формування та реалізації запиту на соціально-відповідальний продукт з боку споживача, визначити причини дисбалансу між прерогативами розвитку в Україні економічної та соціальної сфер і передумови його усунення та виділити пріоритетні напрями соціалізації економіки України, які змістовно відповідають необхідним умовам становлення постіндустріального суспільства та формування постіндустріальної економіки.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши визначення соціалізації та соціалізації економіки ми вбачаємо необхідність їх уточнення в аспекті розгляду пріоритетів розвитку національної економіки країни та її споживчого ринку. Доречність цього аргументована зростанням ролі елементів

суспільного регулювання в економічному відтворенні з наголосом на відтворенні людини та задоволенні її потреб. Крім того, важливим є розуміння того, що соціалізація економіки – це «наскрізний» процес, який охоплює відразу три її рівні: на-норівень – економіка окремих індивідів, мікрорівень – економіка організацій та підприємств і макрорівень – національна економіка країни. Соціалізація економіки не може не вплинути на стан та видозміну функцій ринку, особливо споживчого. При цьому, відносини в системі «економічна система – суспільство», «індивід – суспільство», «споживач – суспільство», «споживач – споживчий ринок – економічна система – суспільство» якісно змінюються під час розгортання економічного процесу під впливом нескінченного різноманіття культурних, політичних, інформаційних, природних та інших чинників [16, с.16-17]. Результати нашого дослідження дають підстави зробити висновок, що нині, в умовах світових тенденцій формування постіндустріального суспільства і відповідно постіндустріальної економіки, існує багато чинників, які примушують активізувати прискорення процесу соціалізації економіки також в Україні. До найбільш вагомих, на нашу думку, належать: економічний, людський, комунікаційний та інноваційний чинники (рис. 1).

Крім того, слід зазначити, що постіндустріальне суспільство характеризується якісними змінами в матеріальних умовах життя людини, при цьому, найбільшою мірою, це зумовлено науково-технічною революцією, а її нинішній стан об'єктивно пов'язаний з соціалізацією економіки та зумовлює якісні зміни споживчого ринку, зокрема: через зростання масштабів виробництва, підвищення якості продукції, її відповідності сучасним вимогам, появу соціально-відповідальних та соціально-орієнтованих продуктів, інноваційних, які відповідають соціальним потребам населення та сприяють соціальному розвитку людини, появу нових типів споживачів, зокрема, профспоживачів, просьюмерів, глобальних споживачів; через зміни, які відбуваються у змісті і характері праці (вона стає творчою, пов'язаною з використанням переважно духовних здібностей, інтелекту, креативних здібностей працівників та активізацією їх креативної активності); через зміни, які відбуваються у відносинах соціального партнерства між робітниками в роботодавцями у процесі виконання працівниками складної специфічної роботи, що стає відповідною умовою і стимулом до реалізації соціальних потреб працюючих.

Рис. 1. Чинники, що прискорюють процес соціалізації економіки в умовах формування постіндустріального суспільства та постіндустріальної економіки

Джерело: розроблено автором на основі [6; 16]

В умовах формування постіндустріального суспільства та постіндустріальної економіки споживач – всупереч своїй назві – вже не згоден просто споживати. Він прагне споживати відповідально, тобто обирати продукт свідомо і відповідно до своїх потреб. Якщо розуміти, як змінюються люди,

їхні потреби і бажання, можна максимально адаптувати послуги і продукти до їх потреб, зокрема, соціальних. Це, у свою чергу призводить до змін на споживчому ринку і, відповідно в суспільстві (рис. 2).

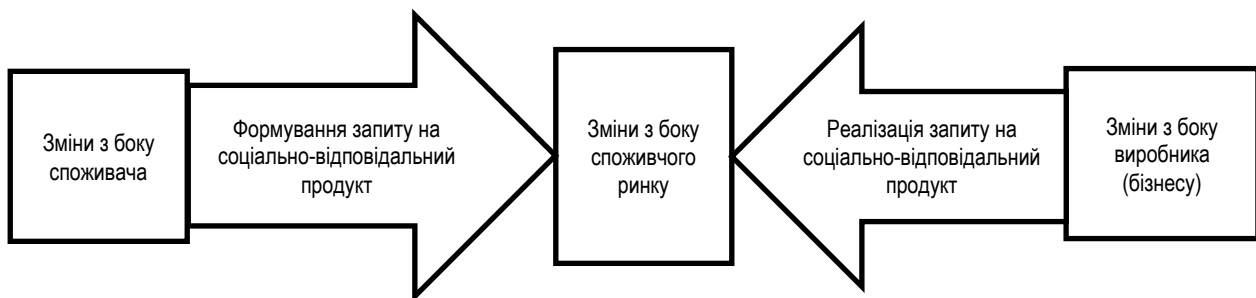

Рис. 2. Ланцюг змін в суспільстві та на споживчому ринку за умов формування та реалізації запиту на соціально-відповідальний продукт з боку споживача

Джерело: розроблено автором

За цих умов, соціалізація економіки і її орієнтація на розвиток людини являє собою процес постійного пошуку й удосконалення задоволення її потреб, адже чим краще реалізований економічний потенціал суспільства, чим вищий рівень суспільного добробуту, тим більше з'являється можливостей в індивідуума розкрити свій творчий потенціал.

Отже, соціалізація як процес встановлення в соціумі зв'язків і відносин, які затверджують нову систему цінностей, істотно змінює як економічні, так і суто ринкові відносини в суспільстві. На підґрунті соціалізації створюється система відносин, що забезпечує всебічний розвиток індивіда, а не лише максимізацію вигоди сторін за умов їх взаємодії (задоволення потреб кінцевого споживання для споживача та прибутку для виробника). На сучасному споживчому ринку відносини між сторонами товарного обміну стають все більш складноутвореними – вони індивідуалізуються як індивідуалізується й товар внаслідок того, що в соціумі зростає рівень потреб, зумовлений якісними змінами життя та діяльності людей. Виходячи з цього, соціалізація – це тренд подальшого розвитку суспільства (його постіндустріального майбутнього).

Становлення постіндустріального суспільства, на нашу думку, передбачає такі трансформації економічної діяльності: кардинальні зміни способу її здійснення; якісні перетворення у сфері організації виробництва унаслідок зміни виробничої, інформаційної і знанневої сфер виробничих відносин, а також загальної культури працівників та підвищення ролі «людини соціальної» в цілому; радикальний перегляд ставлення працівників до оточення загалом і середовища життєдіяльності, до розуміння рівня якості життя та добробуту, зокрема, через формування нової культури і моделі споживання.

Це, у свою чергу, пов'язано з поширенням нових суспільних форм організації праці, за якими функціонують наймані і самозайняті працівники у взаємодії з іншими суб'єктами господарювання, а також нових джерел задоволення їх потреб. Тобто «соціалізація економіки» формує нові елементи економічної системи в постіндустріальному суспільстві та змінює, або активізує вже існуючі, зокрема, споживчий ринок. Тому, на нашу думку, «соціалізація економіки» має розглядатись як послідовний процес олюднення економіки на всіх рівнях цієї системи, у всіх галузях і сферах, включаючи

ринку (передусім споживчий), соціалізація якого проявляється як запит суспільства на соціально-відповідальний продукт, що у свою чергу, зумовлено формуванням в умовах перехідного періоду до постіндустріальних відносин, нової, якісно вищої системи цінностей людства.

У свою чергу, основною функцією соціалізованої економічної системи має виступати функція обслуговування потреб суспільства. З цього погляду, людина виступає як головним його суб'єктом, так і об'єктом, а одним з важливих місць реалізації її потреб є споживчий ринок. Отже, соціальна складова розвитку, в умовах постіндустріального суспільства, з одного боку, виступає чинником підвищення матеріального добробуту людини, а з іншого – ставить розумну верхню межу задоволення, у певному (визначеному конкретними часовими рамками) періоді, будь яких потреб, а отже, сприяє активізації різноманітних джерел для їх задоволення, серед яких значуще місце належить споживчому ринку.

Змінений під впливом соціалізації економіки споживчий ринок, стає необхідною передумовою перенесення «центру ваги» на споживання, якщо його розуміти за найбільш широким сприйняття (як процесу нагромадження всіх видів багатства, що зосереджені на нанорівні). Передусім йдеться про споживання духовних благ, які дедалі набуватимуть в суспільстві цінності. Духовність надає можливість людині одночасно бути високоосвіченою, комунікабельною, соціально і матеріально забезпеченою. Розвиваючи духовність, людина знаходиться в процесі нескінченної гармонізації матеріаль-

ного і духовного, у результаті це позначається на темпах економічного розвитку, що змінюються у бік якісного зростання.

Крім того, варто ще раз підкреслити, що концепція постіндустріального суспільства на практиці передбачає зміну пріоритетів в економіці – перехід від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, і перш за все нематеріальних, наукомістких і знанняємних. Проведення наукових досліджень, організація системи освіти і використання нового чинника виробництва – інформації, на основі якого генеруються знання, так само, є необхідною умовою формування постіндустріальної економіки.

Умови господарювання, які радикально змінюються в постіндустріальній економіці не можуть не впливати на ключову фігуру, якою є споживач і, відповідно, на споживчий ринок. Зокрема, мова йде про появу нових типів споживачів – профспоживачі, просьюмери і глобальні споживачі, що, у свою чергу, накладає певний відбиток як на процес виробництва так і на процес активізації споживчого ринку [85; 389].

Узагальнення матеріалу дослідження дозволяє виділити пріоритетні напрями соціалізації економіки України, які змістовно відповідають необхідним умовам становлення постіндустріального суспільства та формування постіндустріальної економіки (табл. 1).

Важливим етапом та результатом соціалізації економічної системи в Україні має стати розробка та реалізація активної соціальної політики, за одночасного досягнення стабілізації та поживлення економіки.

Таблиця 1

Пріоритетні напрями соціалізації економіки України відповідно до вимог становлення постіндустріального суспільства та формування постіндустріальної економіки

Напрямок	Зміст
1	2
Зростання соціальної ролі держави	через посилення соціальної спрямованості бюджету країни та відповідне посилення державного соціального захисту і гарантій малозабезпеченим й непрацевдатним верствам населення
Соціальна спрямованість економічних відносин	через втілення соціалізації та гуманізації в економічні, виробничі та ринкові відносини, опосередковуючи це цільовою орієнтацією економічних важелів, що впливають на різнобічний розвиток особистості та підвищення добробуту населення; через механізм узгодження інтересів виробників і споживачів на споживчому ринку
Розширення можливостей індивідів щодо задоволення потреб	через забезпечення більш вільного доступу до послуг освіти, охорони здоров'я, мистецтва тощо; через активізацію існуючих споживчих ринків, та формування і розвиток нових;
Трансформація характеру та змісту праці	через розв'язання суперечностей між працею та капіталом
Зміна місця та ролі працівника в системі прийняття рішень	через інститути соціального партнерства, соціальної відповідальності, соціальної конкуренції; розвиток інтелектуальних можливостей та інтелектуального капіталу працівників відповідно до нових потреб і вимог спільного виробництва
Зміна місця та ролі людини як споживача	через забезпечення активної позиції нової категорії споживачів (профспоживачів, просьюмерів, глобальних споживачів); формування, підтримку і взаємодію з ними традиційних учасників споживчого ринку
Зміни в системі відносин власності	через трансформацію форм вияву та функціонування приватної власності; через розвиток нових типів і форм власності (зокрема таких, як інтелектуальна власність, власність у сфері інформації тощо)
Розвиток середнього класу	через зростання ролі в економічному середовищі прошарку населення, яке має стійкі доходи та відповідний рівень достатку, за істотного зменшення суспільного сегменту незаможних людей
Збільшення частки сукупного працівника в національному доході країни	через зростання індивідуальних доходів громадян, зокрема, за рахунок підвищення заробітної плати; зміни в обсязі фонду споживання

Джерело: розроблено автором

Слід зазначити, що соціальна політика як ключова складова політики держави завжди в Україні офіційно включалася до числа її найперших пріоритетів. Проте, варто погодитись з думкою науковців про те, що основна проблема сучасної соціальної політики в Україні полягає в її спрощеному сприйнятті.

Тобто сприйнятті не як цілісної системи заходів держави, покликаних сприяти соціалізації економіки, а переважно як засобу пом'якшення негативних для соціуму наслідків активного розвитку ринкової економіки, «компромісного рішення» задоволення соціальних потреб суспільства за рахунок фіскального обмеження сприятливості умов розвитку

приватного бізнесу. Підґрунтям для такого висновку став аналіз чинників [7; 9; 12 -15] які спричинили виникнення суперечностей між завданнями економічного та соціального розвитку і в кінцевому рахунку зумовили в Україні значні суспільні зміни.

Йдеться, зокрема, про таке (рис. 3):

- відсутність дієвих механізмів цільового надання соціальних послуг, неререформованість системи управління, вплив кваліфікованих кадрів, у першу чергу, через низький рівень заробітної плати, тривале недоінвестування, а відтак – зруйнованість основних фондів, що призвело до низької ефективності та надмірної витратності соціальної сфери;

- нерозвиненість механізмів диверсифікації надання соціальних послуг та стихійність у запровадженні платного сегменту цієї сфери, обумовили надмірне фінансове навантаження на державний та місцеві бюджети, що при розпорощенні та низькому контролі за цільовим використанням отримуваних бюджетних коштів призвело до переважно фіскального характеру фінансування соціальної сфери;

- досить повільне поширення серед вітчизняних підприємств практики соціально відповідального ведення бізнесу консервує хибну практику набуття суб'єктами господарювання ринкові вигоди за рахунок нехтування соціальною відповідальністю;

- неадекватність механізмів регулювання попиту і пропозиції працівників на вітчизняному ринку праці, через структурні деформації в системі професійної підготовки, надлишок фахівців одних та дефіцит – інших спеціальностей, виникнення локальних дефіцитів та надлишків працівників в окремих регіонах, та як наслідок – зниження ефективності використання трудового потенціалу нації, що дає всі підстави стверджувати про відсутність в Україні ефективно діючого ринку праці;

- зростання заробітної плати (а відтак, і соціальних відрахувань) суттєво перевищує динаміку продуктивності праці, що обумовило прогресуюче вилучення потенційних інвестиційних ресурсів підприємств на потреби поточного споживання та сформувало умови для відтворення цього розриву і, у підсумку, призвело до відсутності належної динаміки продуктивності праці; зазначене відбувається на тлі того, що нині заробітна плата значною мірою втратила стимулюючу функцію при оцінці результативності трудової діяльності працівника;

- надмірна частка соціальних трансфертів, динаміка яких не залежить безпосередньо від рівня економічної активності одержувачів, спричинила неефективну структуру доходів населення та не дозволила встановити належний зв'язок між їх економічною динамікою та зростанням споживчого попиту, а надто висока диференціація доходів за регіональною та професійною ознаками призвела до сегментації споживчого попиту, виникнення локальних «перегрівів» ринку, що, зрештою, посилює інфляційний ефект загального зростання доходів;

- нерозвиненість механізмів «каналізації» доходів населення в заощадження (функція, що притаманна доходам

населення як акселератору споживчого кредитування); значно повільніше зростання інвестиційного кредитування порівняно з попитом, що призводить до збільшення потреби в імпорті для його задоволення і позначається на результатах економічного розвитку країни та її споживчого ринку.

Разом з тим, слід зазначити, що та ситуація, яка виникла в економіці України в останні роки, створила передумови для зміни ситуації, а саме: через посилення глобальних викликів для української економіки значно загострилась важливість максимально ефективного використання доступних ресурсів, в першу чергу – людських, що призвело до розуміння важливості інвестування в людський капітал і обумовило збільшення як приватних, так і державних вкладень; через ускладнення ситуації в бюджетній сфері внаслідок негативного впливу внутрішніх політичних та економічних чинників, а також нестабільності ситуації на світовому фінансовому, у т.ч. валютному ринку, виникла необхідність підвищення ефективності бюджетних видатків, в тому числі – на соціальну сферу; через виникнення потреби в оптимізації зайнятості на підприємствах, які опинились під конкурентним тиском, коли значно загострилась проблема удосконалення механізмів регулювання пропозиції на ринку праці, підготовки та перепідготовки фахівців, захисту інтересів працюючих та звільнюваних працівників тощо; через збереження значної інфляційної загрози на перше місце виходить завдання щодо формування та впровадження механізмів мінімізації інфляційного впливу соціальних видатків та посилення їх позитивного впливу на генерацію національного соціально- економічного розвитку.

Висновки. Таким чином проведене дослідження дає підстави зробити декілька висновків:

- активізація процесів соціалізації суспільних та у їх складі економічних відносин в Україні можлива через впровадження механізмів соціального партнерства, що забезпечуватиме консолідацію суспільства;

- соціальне партнерство є продуктивним механізмом взаємодії представників різних груп у соціумі насамперед тому, що його дія поширюється на політичну, економічну та соціальну сфери одночасно;

- розв'язання економічних проблем безперечно слід вважати одним з ключових аспектів соціалізації, оскільки майже неможливо досягти соціального компромісу в умовах загального збідніння населення;

- соціалізація економіки має розглядатись як послідовний процес олюднення економіки на всіх рівнях цієї системи, у всіх галузях і сферах, включаючи ринок (передусім споживчий), соціалізація якого проявляється як запит суспільства на соціально-відповідальний продукт, що у свою чергу, зумовлено формуванням в умовах перехідного періоду до постіндустріальних відносин, нової, якісно вищої системи цінностей людства. У свою чергу, основною функцією соціалізованої економічної системи має виступати функція обслуговування потреб суспільства. З цього погляду, людина виступає як головним його суб'єктом, так і об'єктом, а одним з важливих місць реалізації її потреб є споживчий ринок;

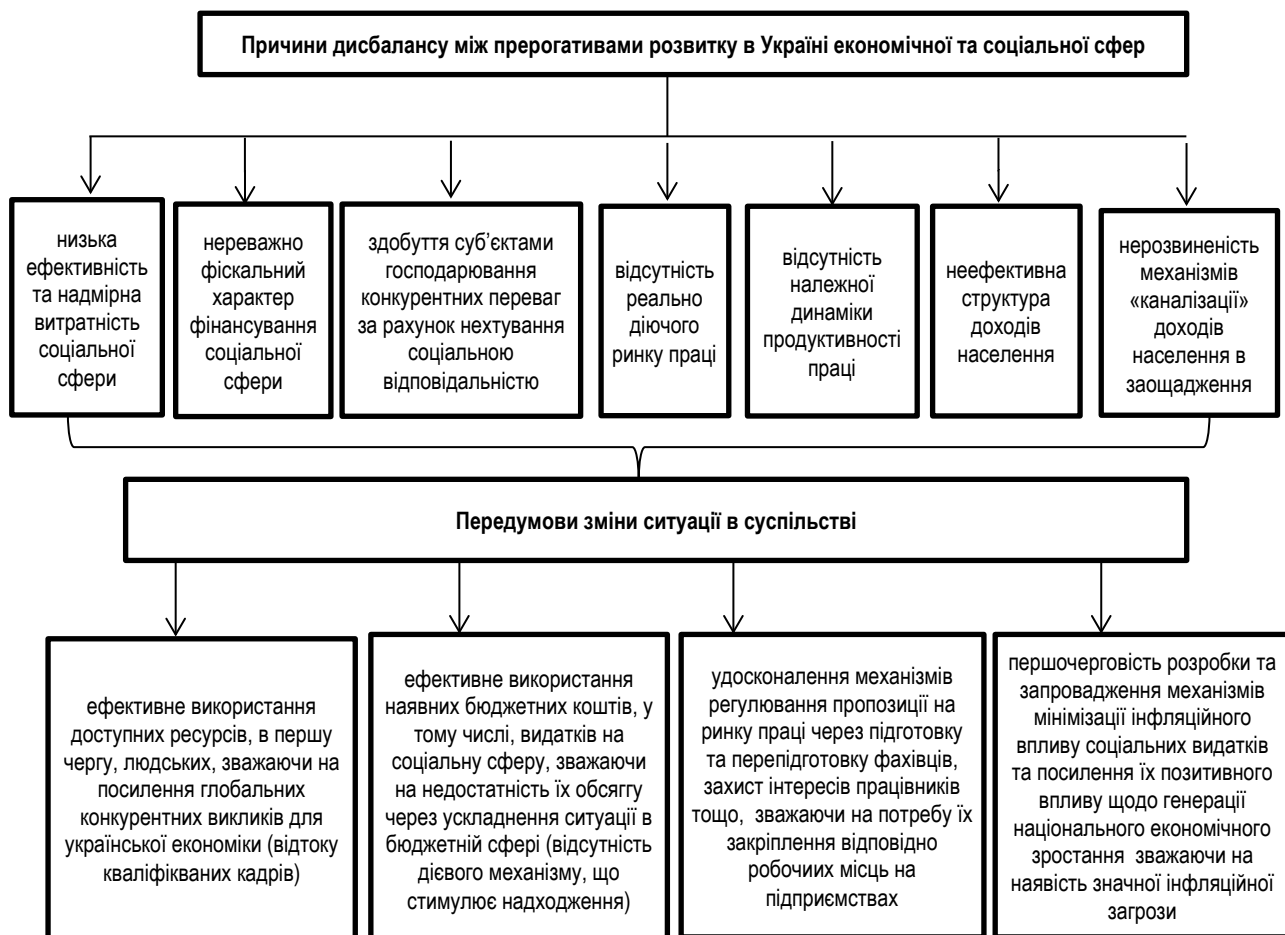

Рис. 3. Причини дисбалансу між прерогативами розвитку в Україні економічної та соціальної сфер і передумови його усунення
Джерело: розроблено автором

- нині в Україні склалися відповідні умови для переходу від розгляду соціальної політики як неминучого компромісу на шляху економічного зростання та ринкового реформування економіки – до усвідомлення її важливості, а в окремих напрямках – ключової ролі у формуванні новітніх конкурентних переваг національної економіки та забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Це, в свою чергу, передбачає

своєрідне вбудовування соціальної політики, як одного з генераторів соціально-економічного розвитку України, в механізм її економічного розвитку, з одночасним збереженням та посиленням рівня її соціальної орієнтованості. Вирішити це завдання можна лише через суттєву модернізацію соціальної політики країни, що і буде предметом наших подальших досліджень.

Список літератури:

1. Володина Д. Модель потребителя будущего в теориях постиндустриального общества. Общество и экономика. 2010. № 9. С. 120-131.
2. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. вид. Київ: Либідь, 2006. 312 с.
3. Гриценко А. А., Кирєєв С. І. Соціально-ринковий вибір в Україні: модель та реальність. *Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи)* / за ред. В. М. Гейця. Київ: Логос, 1999. С. 23–55.
4. Гришкін О. В. Соціалізація економіки України: теорія, методологія, перспективи: монографія. Дніпропетровськ: Пороги, 2005. 498 с.
5. Зайцев Ю. К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика: монографія. Київ: КНЕУ, 2002. 188 с.
6. Кириленко Л. М. Необхідність, сутність та напрями соціальної орієнтації економічного розвитку. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2014. №165. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/neobhidnist-sutnist-ta-napryami-sotsialnoyi-orientatsiyi-ekonomichnogo-rozvitku> (дата звернення: 12.02.2019).
7. Колот А. Діалектика економічного та соціального розвитку як предмет наукових досліджень. *Україна: аспекти праці*. 2011. №5. С. 3-8.
8. Колот А.М. Мифы социальной политики, или с чего следует начинать формирование новой модели. *Зеркало недели*. 2010. № 2(781). URL: <http://www.zn.ua/3000/3050/68293> (дата звернення: 15.06.2018).
9. Крупнік А. С. Соціально-захисна спрямованість державної соціальної політики в умовах трансформації українського суспільства: дис. ... канд. політ. наук: 25.00.04 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2002. 169 с.

10. Лібанова Е. Соціальні проблеми модернізації української економіки. *Демографія та соціальна економіка*. 2012. № 1 (17). С. 5–22.
11. Радченко О. В., Савченко І. Г. Ціннісний вимір соціальної відповідальності в демократичній державі : монографія. Харків : Вид-во ХНУВС, 2008. 200 с.
12. Рыбалкина О.А. Пропотребители и просьюмеры как носители потребительского спроса в постиндустриальной экономике. *Экономические науки*. 2011. №3 (76). С. 37-40.
13. Сімахова А.О. Еволюція підходів до трактування соціальної економіки у глобальному розумінні. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2017. Т. 25. Вип. 9. С. 80–89. URL: <http://dx.doi.org/10.15421/181707> (дата звернення: 18.12.2018).
14. Сімахова А.О. Сутність моделі соціальної економіки в глобальному аспекті. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 3 (09). С. 29–33.
15. Сімахова А.В. Соціалізація і мотивація економічних суб'єктів. *Економіка та держава*. 2009. №8. С. 56-58.
16. Соціальна економіка: навч. посіб. / [О.О.Беляєв (кер. авт. кол.), Є.Б.Ніколаєв (наук. ред.), А.В.Келічавий та ін.]. Київ: КНЕУ, 2014. 481 с.
17. Структурні реформи економіки : світовий досвід, інститути, стратегії для України : монографія / О. І. Амоша та ін. Тернопіль : Екон. думка : ТНЕУ, 2011. 323 с.

Yakhno T.P., PhD, Lviv University of Trade and Economics (Lviv, Ukraine)

Socialization of the economy and individualization of the consumer market as a necessary condition of national development.

The article identifies factors that force to accelerate the process of socialization of the economy in Ukraine, formed a chain of changes in society and the consumer market in the context of the formation and implementation of a request for a socially responsible product on the part of the consumer, identifies the reasons for the imbalance between the prerogatives of economic and social development in Ukraine areas and prerequisites for its elimination and identified priority areas of socialization of the Ukrainian economy, meaningfully correspond to the necessary conditions of The emergence of a postindustrial alliance and the formation of a postindustrial economy.

Keywords: *socialization, individualization, national economy, consumer market, post-industrial society, post-industrial economy, development*

Дата надходження до редакції: 26.01.2019 р.